

Література

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія. Львів: ПАІС, 2010. 336 с.
2. Безугла Л. Р. Лінгвістична прагматика та дискурсивний аналіз. *Studia Philologica (Філологічні студії)*: зб. наук. праць / ред. колегія: І. Р. Буніятова, Л. І. Белехова, О. Є. Бондарева та ін. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. Вип. 1. С. 95–101.
3. Козменко М. Езотерика як особливий тип світосприйняття. 2012. URL: <http://m-kozmenko.vkursi.com/400.html>
4. Соколовська С. В. Історія становлення лінгвістичної прагматики в зарубіжній і вітчизняній науці. *Studia Philologica (Філологічні студії)*: зб. наук. праць / ред. колегія: І. Р. Буніятова, Л. І. Белехова, О. Є. Бондарева та ін. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. Вип. 1. С. 101–107.

Оксана Ковтун
(м. Вінниця)

НЕОЛОГІЗМИ В СИСТЕМІ ОЦІННИХ АГЕНТИВНИХ ІМЕН: МЕТАМОРФОЗИ ЛЕКСИЧНОГО І ГРАМАТИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ

Терористична операція, що була спровокована ще в 2013 році, і повномасштабна російсько-українська війна, що почалася 24 лютого 2022 року, безперечно, вагомо вплинули на поступ української мови, її розвиток, неологізацію. Адже кожна важлива історична подія впливає на всі сфери життя спільноти, що віддзеркалюється в *комунікації, повсякденному мовленні й мові загалом*. Нові факти, події, емоції, оцінки відповідно вербалізуються, породжуючи слова, значення, смисли. Мовлення трансформується, накопичуючи нові факти, актуалізуючи нову прагматику, виробляючи нову прагматичну норму.

Зазначене спричинило появу й іменників-неологізмів, серед яких значний масив складає продуктивний клас слів – агентивні оцінні імена. Зрозуміло, екстралінгвальні чинники спричиняють відповідну динаміку не лише лексичних, але й граматичних значень, що потребує системної фіксації та відповідного опису (Див.: Ковтун 2022: 116).

Дослідники наголошують, що «у процесі швидких суспільних змін звичай відбуваються й значні мовні реформації, “вибух” лінгвокреативності, вербалізація емоцій» (Космеда 2014: 44). Аксіомою є твердження, що послідовно мовленнєві зміни, які спостерігаються в дискурсивній практиці, презентують передусім сучасні ЗМІ. Війна загострила сприйняття довкілля

та агенсів навколишнього середовища. Спостерігаємо широкий ужиток іменників-неологізмів – агентивних оцінних імен, що функціують у просторі *публіцистичного дискурсу війни*. Більшість із цих лексичних, лексико-семантичних чи лексико-граматичних неологізмів, що фіксують негативно-оцінне, іронічно-саркастичне, зневажливо-принижувальне ставлення до агресора, ще не ввійшли до словників новотворів, тому фіксація й опис подібних одиниць важлива для лексикографічної практики.

Мета наукової студії – презентувати неологізацію та семантико-прагматичне навантаження лексико-граматичного розряду слів, кваліфікованих як агентивні оцінні імена, що входять у систему ознаково-предметних слів. Із метою співвідносяться такі завдання:

а) з'ясувати креативний потенціал нових семантико-граматичних та прагматичних значень чи смислів розглядуваних іменників;

б) указати на шляхи їхнього творення.

Для аналізу відібрано нові лексеми чи нові значення слів, що з'явилися в українській мові в період першого російського вторгнення в Україну (2014), а також ті, що моделюються сьогодні – від початку повномасштабної російсько-української війни, що активізувалася з лютого 2022 року. Дослідницький матеріал аспектуально вибрано з джерел мас-медіа, інтернет-дискурсу за період 2014–2022 рр.

Для опису прагматичної потужності нових агентивних імен використано комплексну методика, що ґрунтується на застосуванні широкого спектру методів і прийомів: описовий метод, порівняння та інтерпретаційний прийом, функційно-комунікативний і дискурсивний аналіз, аксіологічний метод.

Щоб зрозуміти складну природу лексико-граматичного значення агентивних імен, звернімося до надчастиномовної характеристики слів. Відомо, що повнозначні слова поділяються на два класи:

(а) *предметні слова* (іменники, іменникові займенники);

(б) *слова ознакові* (прикметники, числівники, прикметникові займенники, дієслова, прислівники).

Агентивні оцінні імена належать до предметних слів, але одночасно зближуються з ознаковими, оскільки вказують не лише на предмет (особу), але одночасно й на ознаку (Див. про це: Ковтун 2022: 118).

Отже, складність природи значення цих слів головно залежить від:

(1) наявності в їхній структурі одночасно предметного й оцінного (ознакового) компонента;

(2) всі агентивні оцінні імена – це похідні слова, тобто такі, що мотивовані переважно прикметниками чи дієсловами (ознаковими словами).

Саме тому агентивні оцінні імена й кваліфікують як проміжний (синкретичний) тип лексем – *предметно-ознакові слова*, що мають властивості і предметних, і ознакових слів (Див. про це: Космеда 1997: 292). Можна констатувати, що агентивні оцінні імена – предмет особливого зацікавлення *морфології оцінки* – нового наукового напрямку, мета якого – усебічне дослідження системи морфологічних засобів вираження оцінних значень з урахуванням їх прагматичних характеристик (Див.: Космеда, Халіман 2011: 21).

Зазвичай аксіологічні значення і смисли є наслідком комбінації мовних засобів, їх апікації. Категорія оцінки пронизує всю мовну систему, специфічно репрезентуючи одиниці різних її рівнів (Див. докл.: Ковтун 2022: 123). Завдяки актуалізації засобів морфологічного рівня (переважно маніпуляцій з лексико-граматичними розрядами іменника, їх модифікацій, трансформацій: ідеться про категоріальні значення *збірності, конкретності, абстрактності, власної чи загальної назви*) оцінка може виявлятися більш чи менш інтенсивно.

Як показує зібраний матеріал, мовна гра, що актуалізується під час творення агентивних оцінних неологізмів, переважно базується на феномені прецедентності.

Щоб визначити семантику і прагматику нової лексичної одиниці, необхідно послідовно враховувати план її (а) вираження та (б) змісту в синхронії, (в) її граматичне навантаження та (г) систему виконуваних нею функцій у процесі комунікації.

Агентивні оцінні імена як предметно-ознакові слова мають потужну прагматичну силу. До того ж ці одиниці зберігають потенціал своїх твірних основ і словотвірних афіксів, а також можливість маніпуляцій відповідними лексико-граматичними значеннями (Див. докл.: Ковтун 2022: 118), що й надає їм багатофункційного потенціалу, як-от: можливість моделювання:

1) лексичних, лексико-семантичних, графосемантичних, лексико-граматичних неологізмів (*зомбі, кацан, ружзкий, з-окупант, IT-армія, рашан, завиванці*);

2) евфемізмів чи дисфемізмів (*ватник, ватан, свинособака, свинопес, пушкініст, асвабадітелі*);

3) метафоричних словесних образів з конотаціями іронії, сарказму, зневаги, приниження та ін. (*орк, орчуня, могилізований, бункерний, лаптеногі, бандероль, узкіє*);

4) презентантів словотвірної, лексико-семантичної, граматичної та графічної мовної гри (*чмобік, дебахнулько, ухилинт, толстоевський, невсетакоднoзначник, архіпиздрит, батальйон «Монако», краЗСУнчики*);

5) виразників емоційно-експресивних смислів: розглянуті неовтори можуть омовлювати різні почуття, емоції, вульгаризувати мовлення – гнів, ненависть, зневагу, презирство тощо (*кремлядь, чмоня, рюзкі, лохторат, засрун, чмир*).

У дослідженні з'ясовано, що у процесі творення нових агентивних іменників зі значенням оцінки активно використовуються такі способи словотворення, як складання (*боневтік, бульбафюрер, русо-нацисто, циган-привид, тіток-війська* /найчастіше в зібраному матеріалі/), складання із суфіксацією (*чмобік*), зрощення із суфіксацією (*дебахнулько, невсетакоднoзначник*), суфіксація (*рашист, ватан, кадирівець*), калькування (*свинособака, свинопес, орк*), розширення значення слова (*колаборант, натівець, бункерний, картопляник, гауляйтер, бандероль*). Моделювання нових оцінних агентивних імен чи їхніх значень здійснюється переважно на основі залучення розмовної лексики, архаїзмів та історизмів, сленгізмів, вульгарної чи брутальної лексики, запозичень.

Грамматичні засоби також беруть участь у формуванні аксіологічних значень у різних видах дискурсу разом з лексичними, лексико-семантичними та графічними. Дослідження у фокусі своєрідної граматикалізації аксіологічності дає змогу побачити динаміку і в граматичній системі, формує новий погляд на традиційну граматичну проблематику і відповідно сприяє розвитку самої граматичної науки, зокрема й граматичної прагматики, аксіологічної прагмалінгвістики, граматики оцінки.

Розглянуті неологізми вважаємо засобами (а) морального супротиву війни, (б) психологічного охоронного механізму від наслідків війни, (в) вербального, лінгвокультурного відмежування від супротивника, (г) вираження до нього відповідних почуттів, що знімає психологічну напругу мовців. «Мова війни» презентує нові аксіологічні смисли, що мотивовані й постулатами граматики оцінки.

Література

1. Ковтун О. Граматика оцінки: ознаково-предметні оцінні агентивні імена. *Славистика*. 2022. № XXVI/2. С. 115–125.
2. Космеда Т. Актуальні процеси мовлення чи «мовний смак» української сучасності. *Мовознавство*. 2014. № 2. С. 44–55.

3. Космеда Т. Функционально-семасиологическое исследование имен предметно-признаковой семантики. *Очерки по функциональной лексикологии*. Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда. Львов: Изд-во «Світ», 1997. С. 209–351.
4. Космеда Т. А., Халіман О. В. «Грамматика оцінки» як актуальна проблема сучасного мовознавства. *Лінгвістичні студії*. 2011. № 22. С. 17–23.

Сергій Колонюк
(*м. Вінниця*)

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПАРЕМІЙНИХ ОДИНИЦЬ

Паремії – один з основних кодів культури, що формувався багато віків і передавався від покоління до покоління; це презентація категорій та установок життєвої філософії народу як носія мови. Паремії образно називають автобіографією народу, дзеркалом його культури й душі, що зберігається в паремійній картині світу, мотивованій паремійним менталітетом народної свідомості. Саме в мові відображено національний характер народу, своєрідність його мовомислення, а це виразно фіксується насамперед у паремійному фонді лінгвокультури.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. Іван Франко розглядав паремійний корпус як сукупність жанрів фольклору й комунікації, хоч зазначене у своїх розвідках не декларував. Дослідник увів у створений ним паремійний словник «Галицько-руські народні приповідки» (2006) не лише прислів'я, приказки, скоромовки, типові штампи окремих мовленнєвих жанрів, як-от: вітальні формули, формули співчуття, компліменту, висловлення жалю, ущипливості і под., але й фрагменти деяких прецедентних текстів, зокрема кінцівки анекдотів, пісень і т. ін. І. Франко розумів паремійний склад мови широко. На його думку, це «не тільки моральні, філософські судження, життєві правила, але також певні стереотипні особисті рефлексії, вислови загальнолюдських почувань, прокляття, жарти, ущипливості, висміювання, порівняння і фігуральні звороти, як і деякі, якщо можна так сказати, вивітрені формули ворожби – “примовлянь”, [...] найрізноманітніші пародії (моливотів, обрядів, заклинь і навіть серйозних прислів'їв) [...], деякі “застарілі” загадки, значення яких стало з часом настільки прозорим, що народ перестав уважати їх загадками і вживає як прислів'я» [3, с. 94].

Ядерними елементами власне паремійного корпусу, так званим паремійним мінімумом, на чому сходиться більшість науковців, є прислів'я та при-